

Priesters

Wat gaat er allemaal om in die eerste parasjot, **Wajikra** (Wajikra/Leviticus 1:1-5:26), **Tsav** (Wajikra/Leviticus 6:1-8:36) en **Sjemini** (Wajikra/Leviticus 9:1-11:47)? Ze bestaan uit voorschriften over wanneer en hoe welke offers gebracht moeten worden en voorschriften waaraan de priesters en levieten moeten voldoen. De offers die worden behandeld zijn: het opgaande (brand)offer (*ola*), het meeloffer (*mincha*), het vredeoffer (*zevach sjelamim*), het zondeoffer (*chatat*) en het schuldoffer (*asjam*). Aharon mag als eerste in vol ornaat de offers brengen om zo de Misjkan in te wijden. De offers moeten precies volgens de regels en hun intentie worden verricht. Aharon en Mosjee zegenen het volk. De Eeuwige staat het volk toe om Zijn majesteit (*kavod*) waar te nemen in de vorm van een vuur, dat het offer verteert; een spektakel dat het volk deed schreeuwen van ontzag en op de knieën bracht. Wanneer twee vurige zonen van Aharon, Nadav en Avihoe, de offerregels te buiten gaan, worden ze door dat bliksemvuur dodelijk getroffen.

Verder zijn hier de belangrijkste regels te vinden over wat koosjere (ritueel geschikte) dieren zijn en welke niet koosjer zijn, regels die de basis vormen voor rabbijnse uitwerking tot de complexe voedingsleer van het Jodendom, het *kasjroet*. Ten slotte worden details gegeven over het reinigingsproces nadat men in contact is gekomen met ritueel onreine dieren. Allerlei reinheidsregels worden verder beschreven in de dan volgende parasjot. De voorschriften over de offerdienst zijn al eeuwen niet meer van toepassing; na de verwoesting van de tempel is de offerdienst vervallen. Allengs heeft het gebed als middel tot verzoening de dierenoffers vervangen, maar de achterliggende intenties kunnen ons nog steeds iets zeggen.

Parasjat Wajikra

Waarom offers?

Wajikra/Leviticus 1:1-5:26

Waarom heeft dat eerste woord ‘Wajikra’ van het boek geen persoonsaanduiding? Er staat eenvoudig: ‘(hij) Riep’. In het Chassidische denken, zo legt R. Simon Jacobson uit, is deze omissie eigenlijk een krachtige aanvulling: want de essentie van God tart elke naam en beschrijving.¹ De omissie wil aan ons overbrengen dat Gods wezen riep tot Mosjee; daarom is zelfs een van de gebruikelijke plaatsvervangende aanduidingen (Adonai, Elohiem) niet genoemd; het vers zegt alleen maar: ‘En ___ riep tot Mosjee’. Zo brengt het aan ons over dat de oproep kwam van een plek die alle definities overstijgt, een plaats die geen naam of titel heeft.

De tekst gaat verder met een uitgebreide beschrijving van de brandoffers, vredeoffer, meeloffers, zondeoffers en schuldoffers. Er zijn veel technische verschillen tussen de verschillende offers, afgezien van het object (stier, bok, duif, olie, graanmeel et cetera). Dat laat ik verder rusten. Het belangrijkste motief achter de brandoffers en de zond- en schuldoffers lijkt verzoening, terwijl bij de vredeoffers en meeloffers meer het accent lijkt te liggen op dank als belangrijkste motief.

Een interessante discussie tussen de middeleeuwse meesters betreft de herkomst en functie van offers.² Hoewel het belang van het boek onomstreden is, wijzen veel commentatoren erop dat de offerdienst niet de kern van het Jodendom uitmaakt. Andere geleerden opperden dat oorspronkelijk de Ene zelfs helemaal niet dacht aan offers en ze daarom ook niet eiste; meteen na de uittocht uit Egypte, zo staat in Sjemot/Exodus 15:25:

‘daar in de woestijn gaf de Ene hun wetten en regels, en daar stelde hij hen op de proef’; er wordt niet gerept over offers. In die beginfase van de grote trek, nog vóór de Sinaj, vroeg de Ene niet om een heiligdom en offers, maar slechts om kennis van Hem en Zijn geboden te hebben en dus gaf Hij slechts ‘civiele’ regels. Offers zijn pas nodig geworden als ‘medicijn’ na de ‘ziekte’ van de afdwaling rond het gouden kalf, menen deze uitleggers. Was de grote afdwaling rond het gouden kalf niet gebeurd, dan hadden de offers en de misjkan helemaal niet gehoeven. Weer een andere geleerde wijst er echter op dat de regels over de misjkan en zijn toebehoren al tijdens het eerste verblijf van Mosjee op de heilige berg zijn gegeven, dus chronologisch vóór het gouden kalf. Het gouden kalf was dus niet de reden tot de opdracht om de misjkan te maken, maar zorgde alleen voor uitstel van de bouw ervan. Mij lijkt dat de oude wijzen het hierover eens zijn: de offerdienst is geen absolute goddelijke eis en heeft geen absolute waarde van zichzelf, maar is een middel dat secundair is aan de geboden op moreel gebied.

Een interessante polemiek over de herkomst en functie van offers speelde zich af tussen de middeleeuwse meesters Rambam (Rabbi Mosjee ben Maimon, Maimonides, twaalfde eeuw) en Ramban (Rabbi Mosjee ben Nachman, Nachmanides, dertiende eeuw). De nuchtere psycholoog Rambam ontkende de intrinsieke waarde van de offerdienst en zag de instelling en de voorschriften van de offerdienst als een in alle wijsheid aan het volk destijds gegeven aanpassing, om het af te wenden van de afgodendienst maar toch te voorzien in de behoefte aan de nodige rituelen, die nu niet meer die afgodische illusies dienden, maar verwijzen moesten naar de aanwezigheid van de Ene en zijn voorschriften.³ De offerdienst was te zien als een concessie van de Eeuwige aan de menselijke neiging om offers en rituelen nodig te hebben. Een rechtstreeks kennen van de Eeuwige was echter de oorspronkelijke toestand en de behoefte aan dierenoffers betekende uiteindelijk een achteruitgang in de menselijke spirituele staat.

Ramban (Nachmanides) gaat heftig tegen deze opvatting tekeer.⁴ Met zijn ideeën had Maimonides ‘de tafel van de Eeuwige besmeurd’. Waar Maimonides rationeel redeneert, bevindt Nachmanides zich veel meer in de oorspronkelijke religieuze sfeer. Hij benadrukt hoe het offer het mogelijk maakt in contact

met de Eeuwige te treden of dit contact te herstellen. Hij verklaart dat de offers belangrijke symbolen zijn en 'dat een mens moet beseffen dat hij heeft gezondigd tegen zijn God met zijn lichaam en zijn ziel en dat eigenlijk zijn bloed zou moeten worden vergoten en zijn lichaam verbrand (zoals bij het brandoffer, RC), ware het niet dat de genade van de Schepper het mogelijk maakt dat het bloed van het dierenoffer in plaats van het zijne kwam.' Het dier is dus plaatsvervanger van de mens, die door verkeerde daden eigenlijk zijn leven heeft verspeeld. De overgang van de zonden op het onschuldige dier wordt gesymboliseerd door het opleggen van beide handen van de offeraar op de kop van het dier (de *semiecha*).⁵

Volgens mij raakt Nachmanides hier de dieptepsychologische kern van het offer, misschien mag je zeggen: de kern van de zielen noodzaak van het offer. Beseffend hoe klein en hoe nietig hij is en hoe tekortkomend in het aangezicht van de Ene, geeft de mens graag iets dat hem dierbaar is – en in de agriculturele samenleving is dat een mooi exemplaar van de kudde –, dat kan dienen als substituut voor zichzelf, om zijn leven en welzijn veilig te stellen. Het offer herstelt de kosmische disbalans die de mens door zijn mogelijk verkeerd gedrag heeft geschapen. Wanneer de disbalans niet wordt hersteld, roept hij de gevolgen daarvan over zich af, of men de zender van de gevolgen nu als een intrinsieke kracht ziet of als zelfstandig wezen (Schepper).

Mijn gedachten dwalen af naar de zondeboktheorieën van de antropoloog-filosoof René Girard, waarin het offeren van een zondebok de oplossing is voor de opgelopen agressie in de groep, een proces dat ooit in prehumane tijden is ontstaan.⁶ Bij Girard is de grondoorzaak van de agressie de begeerte van één individu naar een object. Zijn begeerte werkt als het ware besmettelijk en maakt ook die van vele anderen los (mimesis), die elkaars mededingers naar het begeerde object worden. Er ontstaat een crisis, waarin het object vergeten raakt en de agressie tegenover elkaar overblijft. De agressie zoekt een uitweg en buigt zich van het 'tegenover elkaar' om en focust zich op één lid van de clan. Dat lid van de clan wordt als schuldig bestempeld en gezamenlijk wordt dit individu omgebracht. Dit bewerkt een grote opluchting en deze opluchting betekent de oplossing van de crisis. Dat dit proces oplossend werkt, zet zich vast in de herinnering. Voortaan

zal dit proces als ritueel herhaald worden. Later is het besef ingedaald dat in feite het slachtoffer onschuldig is en neemt het dier de plaats in van het menselijk slachtoffer want het agressie-oplossend ritueel moet per se doorgaan. Volgens Girard is dit het oerbegin van alle religie. Het verschil met Nachmanides – afgezien van het verschillende redeneerniveau – is dat het bij de laatste niet om opgelopen agressie gaat, maar meer om opgelopen schuld tegenover een bovengestelde veeleisende Almachtige, die als grondslag van alle bestaan wordt geacht en gevreesd.

Dat het heel nauw luistert hoe en op welke wijze men de geschapen disbalans herstelt, wordt geïllustreerd door de precieze voorschriften die de Tora geeft voor het brengen van de offers (nog verder gedetailleerd in de Talmoed).

Vaak hebben de profeten geprotesteerd tegen een geperverteerde offerdienst, die van zijn oorspronkelijke doel was losgezongen en verzand was in een schijnheilige vertoning, zoals Hosjea (6:6): *Ki chesed chafatsti we-lo zewach we-daät elohiem me-olot*, ‘Want liefde wil Ik, geen offers; en kennis van de Eeuwige eerder dan offers.’

Dierenoffers zijn sinds de verwoesting van de tempel afgeschaft. Maar daden van kosmische correctie, daden die de goedgeunstige loop van mens en wereld moeten veiligstellen, zijn die nog nodig? Zo gesteld is het antwoord ja. We hebben geen dieren meer nodig als substituuut, maar we kunnen meer rechtstreeks weten waar de disbalans is te vinden, in ons zelf en in de wereld. Vaak is die disbalans te corrigeren door iets waardevols weg te geven, iets dierbaars los te laten, kostbare tijd te schenken. Wat is het kostbare bezit dat we moeten leggen op het altaar om ons ontspoorde zelf op de rails te krijgen? Welke hechting aan bezit, dierbare gewoonten of overtuigingen moeten we loslaten om misstanden in onze familie, onze vereniging, ons kerkgenootschap, onze samenleving recht te zetten? Welke offers moeten we brengen om de uit de hand lopende balans van natuur en klimaat te herstellen?

Welke heilige koeien moeten we toch maar offeren? Het lijkt erop dat niet alleen steeds meer wetenschappelijk onderzoek wijst op verstoringen in maatschappelijke verhoudingen en

natuur, maar dat daarbovenuit of daaronder een bewustzijn van een diepere disbalans veld wint, een besef van de nadering van een kritisch omslagpunt, als we de geëigende offers niet kunnen of willen brengen. Vul de voorbeelden maar in.

Misschien mogen we het wel zo formuleren dat we nieuwe rituelen nodig hebben, die ons opwekken om ons gedrag in overeenstemming te brengen met wat de schepping (i.c. zijn Schepper) van ons eist, willen wij en onze kinderen leven en welzijn behouden.

Parasjat Tsav

Over dankbaarheid

Wajikra/Leviticus 6:1-8:36

Evenals de voorgaande parasja Wajikra bevat de parasja Tsav ('Draag op') regels over het offeren, maar nu meer gericht op de taak van de priesters. In het laatste deel van de parasja (hoofdstuk 8) wordt de priesterlijke inwijding van Aharon en zijn zonen beschreven.

Laat ik eens een van die offers nader bekijken: het *sjelamiem*-offer ofwel vredeoffer (*sjelamiem* verwant met *sjalom*, vrede, en *sjalem*, heel). Het is een vrijwillig offer, dat wil getuigen van erkentelijkheid en dat door iedereen mag worden gebracht. In deze parasja wordt een bijzondere vorm van het *sjelamiem*-offer geïntroduceerd, het dankoffer, het *korban toda*, te brengen als dank voor het ontkomen aan gevaar of ontbering. Het betreffende dieroffer wordt in dit geval nog aangevuld met veertig broden, gedeseemd en ongedeseemd, en mag dan met familie en vrienden worden verorberd als feestelijke maaltijd. De Talmoedische rabbijnen meenden dat in een aantal situaties dankbetuiging toch wel verplicht was; ze vonden aanwijzingen in Psalm 107, waarin de Eeuwige wordt geprezen voor de uitredding uit een aantal poëtisch omschreven benarde en gevaarlijke situaties; speciale dank is verschuldigd na veilige terugkomst van een zeereis, na veilige terugkomst van een woestijntocht, na herstel van een ernstige ziekte en na het vrijkomen uit een gevangenis.¹

Het dankoffer is weliswaar vervallen, maar het ritueel danken na het ontkomen aan groot gevaar (bijvoorbeeld na genezing van een ernstige ziekte) is nog steeds gebruikelijk. Dat gebeurt in de vorm van het gomel-bensjen, de *birkat ha gomel*, die wordt uitgesproken tijdens de eredienst. De opgeroepene zegt: 'Gezegend

bent U, Eeuwige, onze God, koning van tijd en ruimte, die de mens Zijn goedheid laat ervaren en die nu mij heeft bijgestaan in deze tijd.' Daarna antwoordt de gemeente: 'Moge Hij die jou nu heeft bijgestaan jou ook in de toekomst Zijn goedheid laten ervaren, sela' (*sela* is een soort amen).²

Dankbaarheid (*hakarat tova*) is een van de rode draden van het Joods gedachtegoed. In de dagelijkse gebeden zien we dat terug. Het allereerste gebed na het ontwaken is een dankgebed voor het terugkomen van de levende ziel in het lichaam: *Modeh ani lefanècha* et cetera, 'Ik dank U, levende en bestaande Koning, dat U mij mijn ziel heeft teruggegeven met ontferming, groot is Uw trouw.' In het dagelijks gebed, het zogenoemde *Amida*-gebed, is de voorlaatste bede geheel gewijd aan dankbaarheid.³ Ook het danken na de maaltijd, het zogenoemde bensjen middels het zingen van de speciale zegeningen (*birkat ha-mazon*) uit het gebedenboek, wil tot het besef van dankbaarheid oproepen.

Maar het gaat natuurlijk niet (alleen) om het uitspreken van deze formules op zich. Ze helpen om, mits uitgesproken met besef (*kavana*), een levenshouding van dankbaarheid te wekken en te cultiveren. Het besef van het voorrecht om aan het leven te mogen deelnemen – ondanks het lijden dat er existentieel in is meegegeven – is wanneer het eenmaal tot bewustzijn is gebracht een bron van dankbaarheid. En dankbaarheid als levenshouding is een uitstekend antidotum tegen depressie.

Maar als een spier die we vergeten te gebruiken is het besef van de mogelijkheid van dankbaarheid vaak weggekijnd en vergeten. Het valt veel van ons – ook mij – vaak niet mee om dankbaar te zijn.

Welke barrières staan dankbaarheid in de weg? Al duizend jaar geleden somt Rabbi Bachya Ibn Pakoeda er drie op.⁴ Dankbaarheid gaat verloren als we alleen maar geabsorbeerd zijn in het najagen van fysieke pleziertjes. Als we alles wat ons gegeven is als vanzelfsprekend ervaren is de dankbaarheid vergeten. Ook krijgt dankbaarheid geen kans als we alleen maar gefocust zijn op tegenslag en ellende. In het Joods gedachtegoed kan dankbaarheid benoemd worden als een eigenschap die je tot ontwikkeling kan brengen en kan oefenen. 'Count your blessings', zou deze wijze meester tegenwoordig zeggen. Hij wordt graag geciteerd in de Moesar-beweging, die een filosofie en een scholing biedt

voor ontplooiing van onze zielskwaliteiten ten goede.⁵ Als je de vraag zou stellen of je een reden moet hebben om te danken, zou de Moesar antwoorden: danken kan ook een oefening zijn, door steeds te danken wek je dankbaarheid op en zie je redenen oplichten die je eerder niet zag. 'Go through the motions to reach the essence', leerde ik vroeger in een meer therapeutische setting. De Moesar is hier heel concreet in. De oefening kan zijn: iedere dag drie redenen opschrijven om dankbaar te zijn, 's ochtends en voor en na het eten de betreffende zegenspreuken (*berachot*) te zeggen. Mocht je dat niet al doen, zeg eens na het opstaan van de ogen nog in bed het *Modeh ani lefanècha*, 'Ik dank U dat U mijn ziel in mij hebt laten terugkeren, groot is uw trouw. Het begin van de wijsheid is ontzag voor de Ene. Zijn lof duurt eeuwig. Gezegend is de glorieuze naam van Zijn koninkrijk tot in eeuwigheid. Mosjee leerde ons de Tora, het erfgoed van de gemeente van Jaäkov.' Mij helpt het mezelf positief af te stemmen op de komende dag.